

SAMSUN
BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE EĞİTİM HİZMETLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI

Geçmişten Geleceğe
SAMSUN

Yayına Hazırlayan (Editör)

Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

2006 / SAMSUN

Samsun Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı

© Bütün hakları saklıdır.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur. İleri sürülen fikir ve öneriler Samsun Büyükşehir Belediyesi'nin resmî görüşü değildir. Kitaptaki bilgilerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

ISBN: 975 92296-1-7

Birinci Basım: Ekim 2006

Yayına Hazırlayan (Editör): *Cevdet YILMAZ*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *Cevdet YILMAZ*
Kapak Tasarımı ve Kompozisyonu: *Cevdet YILMAZ*
Kapak Fotoğrafları: *Şenol KOCATEPE*
ve *Samsun Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi*

Baskı:

OTAK FORM-OFSET

Basım San. ve Tic. A.Ş.

Tel: 0 362 228 81 01 – 228 81 02 Fax: 0 362 228 81 03

e-mail: otakofset@ttnet.net.tr-otak@ttnet.net.tr

Adres: Sanayi Sitesi 11. Sokak. No:2 55080 SAMSUN

Dağıtım:

Samsun Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı
Adres: Gazi Caddesi, No:172, SAMSUN
Tel: (0 362) 435 11 18, Faks: 435 41 81

19. YÜZYILIN ORTALARINDA SAMSUN VAKIFLARI VE GELİRLERİ

Mehmet BEŞİRLİ*

Giriş

19. yüzyılın ortalarına kadar, Samsun kazası, idarî taksimat bakımından Sivas eyaletine bağlı Canik sancağının merkez kazası durumundadır. Bu idarî bölünmede Canik sancağı ve dolayısıyla Samsun merkez kazası, bu süreçte her ne kadar idarî taksimatta Sivas eyaletine bağlı görünse de idarî ve ekonomik yapı bakımından Trabzon eyaletiyle iç içedir. Çünkü bu dönemde Canik sancağının idarî geliri muhassıllık adı altında genellikle Trabzon valilerine verilmiş, onlar da sancağa bir muhassıl vekili atayarak yönetimi sağlamışlardır¹.

Canik, 1847 yılında Sivas eyaletinden ayrılarak, Trabzon eyaletine bağlı bir sancak durumuna getirilmiştir².

19. yüzyılın ilk yarısında Samsun, özellikle Tanzimat'a kadar küçük bir iskele kasaba görünümündedir. Ancak diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi, Samsun'da da hayır sahiplerinin yaptırdığı ve yaşattığı sosyal ve dinî hayatın organizasyonuna hizmet eden cami, mescit, zaviye, medrese, su vb. vakıf eserler bulunmaktadır. Bunların muhasebeleri zaman zaman şer'îye sicillerine kaydedilmekteydi.

Bu çalışmada, 1856 ve 1857 numaralı Samsun şer'îye sicillerine kaydedilmiş vakıf müfredat defterleri çerçevesinde Samsun kasabasında mevcut bazı vakıf ve muhasebeleri (gelirleri) incelenmiştir.

Ayrıca bu çalışmanın ana kaynakları olan 1756 ve 1757 numaralı Samsun şer'îye sicilleri, yürütücülüğünü yaptığımız "Karadeniz Şehirlerinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi I (1785-1840): Tokat-Samsun-Trabzon" adlı Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) İleri Araştırma projesi kapsamında elde edilmiştir.

Osmanlı'da Vakıf Kültürü

"Vakıf" kelimesi Arapça'da durdurmak, alıkoymak manasına olup, istilah olarak, 6. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl sonlarına kadarki evrede,

* Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Mehmet Beşirli, *XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer'îye Siciline Göre, H. 1200-1255; M.1785-1839) Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun 1993, s. 47-48.

² Beşirli, *aynı tez*, s. 33.

İslam ülkelerinin iktisadî ve içtimaî hayatında önemli rol oynayan dînî-sosyal bir müessese olarak kabul edilmektedir³.

Vakıf, hukukî bir anlaşma olup, bununla bir kimse, Allah'a yakın olma gayesiyle menkul ya da gayri menkul mülk veya emlakini dînî, hayrî ve sosyal bir gayeye istinaden tahsis eder⁴.

Vakfeden kimseye vâkıf, vakfın konusu olan şeye mevkûf veya mahal-i vakıf, vakfın gelirinden faydalananlara mevkufun-aleyh denilmektedir⁵.

Vakıf, birçok İslam hukukçusu tarafından temelde aynı olmakla birlikte çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Ancak İslam hukukçusu İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre, "vakıf, mülk olan bir aynı, vakfedenin mülkünde hapsedmek ve menfaatlerini (gelirini) fakirlere veya diğer hayır yollarına tasadduk etmekten ibarettir"⁶.

Vakıflar, Osmanlı'da devletin genel koordinatörlüğünde, şahısların hür iradeleriyle tesis edilmişlerdir. Ancak 18. yüzyılın sonlarına kadar devlet, genel gözetim ve hedef belirlemenin ötesinde vakıfların kuruluş ve işleyişine müdahale etmemiştir. Yani vakıflar, vâkıfın koyduğu esaslar çerçevesinde müstakil olarak hizmet vermişlerdir⁷.

Zamanla mütevelliler yerine vakıfların düzen ve işleyişine başka taraflardan müdahale edilmesi ve vakıf işlerinde menfaate istinaden adam kayırmaların başlaması üzerine devlet müdahale etmeye başlamıştır.

Tanzimat sonrası taşrada bazı kişilerin, kendi evladı ya da akrabasının çocuklarını askere gitmekten alıkoymak üzere cami, mescit ve zaviye gibi hayrat eserler yaptırdığı, bu yerlerin hitabet ve şeyhliğini kendi yakınlarına tevcih ettirmek istediği görülmektedir. Bazıları da çok cüz'î bir mal vakfederek, hayır müesseseleri kurmuşlardır. Bu gibi hayır kuruluşları zamanla çalıştırdıkları elemanlarının maaş ödemeleri bir tarafa eserin tamir masraflarını bile karşılamadığı görülmüştür. Bu durumda devlet, müdahale ederek, vakıf yapacak kişinin binaları sağlam yapması, vakfın işlemesi ve tamirine yetecek derecede akar bırakmak zorunluluğunu getirmiştir. Bu durumda hem kişilerin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum hem de

³ Bahaeddin Yediyıldız, "İslâm'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Osmanlı Tarihi*, Cilt 14, İstanbul 1989, s. 19. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Aynı yazar, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi. Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.

⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul 1986, s. 153.

⁵ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s.30.

⁶ Aynı eser, s. 41.

⁷ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 31.

yeni çıkarılan mevzuatlarla 19. yüzyılın ortalarında yeni vakıf tesis etmek zorlaştırılmıştır⁸.

Bu süreçten sonra 19. yüzyılın ortalarından sonra artık hayırseverler, yeni vakıf tesis etmek yerine daha çok daha önce kurulmuş mevcut bir vakıf eserin bakım ve onarımını sağlamayı, cami, mescit ve zaviye gibi binaların ısınma, aydınlatma, temizlik ve donatım giderlerini karşılamayı, buralarda hizmet gören personelin ücret ve sosyal durumlarını düzeltmeyi, vefatlarından sonra kendileri ve diğer akrabaları için hatim ve mevlit okutup, dua ettirmeyi, sosyal ve dîni bazı kurumların yaşaması için yardımda bulunmayı seçmişlerdir⁹.

19. yüzyılın ilk çeyreğinde vakıfların yönetimi, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'ne devredildi ve vakıflar merkezin tasarrufuna geçti¹⁰.

Osmanlı'da taşrada da vakıfların merkezileştirilmesi amacıyla Evkâf-ı Hümayûn ve Haremeyn hazinelerine ait taşradaki mazbut vakıf bina ve arazilerinin yönetim ve gelirlerinin düzenlenmesi için Muharrem 1255/Nisan 1839 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere talimatname hazırlanmıştır. Bu talimatname ile taşralarda bulunan mazbut vakıfların belde hakimi nezaretinde mahallî meclislerce idare edilmesi öngörülmüştür. Bu durumda taşra mazbut vakıflarının idaresi büyük ölçüde belde hakiminin yetkisine bırakılmıştır. Ancak bu uygulama başarı sağlayamayınca, 1842 yılından itibaren mülki amirlerin kontrolünde mahallen atanan memurlar vasıtasıyla taşra mazbut vakıfları yönetilmeye başlanmıştır. 1845 yılına gelindiğinde bu iki tür uygulamanın da mazbut vakıfların istenilen düzeyde yönetilemediğini göstermiş, su-istimaller artmış, vakıflardan elde edilen gelirler zamanında Evkaf Nezareti'ne aktarılmamıştır. Bu bakımdan 1845'ten itibaren merkezden atanan evkaf müdürlerinin tayini ve yanlarına yeterli kâtiplerin verilmesi ile vakıfların idaresi yeniden düzenlenmiştir¹¹.

19. Yüzyılın Ortalarında Samsun Vakıfları ve Gelirleri

1. Genel Değerlendirme

Bu çalışmada 1756 ve 1757 numaralı Samsun şer'îye sicillerine kaydedilen 13 cami ve mescit, 10 medrese ve mektep, 5 zaviye ve 11 akarsu vakfı ve muhasebeleri ele alınmıştır. Bu vakıfların bazılarının müessesat-ı hayriyeleri, Osmanlı öncesi ve erken Osmanlı döneminde yapılmıştır. İncelediğimiz dönemde 1756 ve 1757 numaralı Samsun şer'îye sicili defterlerine bu hayır kurumlarının bazı yıllardaki muhasebeleri hem de

⁸ Öztürk, *aynı eser*, s. 32.

⁹ Öztürk, *aynı eser*, s. 33.

¹⁰ Öztürk, *aynı eser*, s. 69.

¹¹ Öztürk, *aynı eser*, s. 81-83.

zaman zaman yeni nakit vakıf ilaveleriyle artan gelirleri kaydedilmiştir. Sicillerde vakıfların muhasebe kayıtları mahkeme defterlerine yıllara göre kronolojik olarak değil de düzensiz olarak kaydedilmiştir. Bu vakıfların gelirleri 19. yüzyılın ortalarında yaklaşık 30 yıllık bir süre içinde bir defa kaydedilmişken, bazılarının da aynı dönem içinde birkaç defa muhasebelerinin kaydedildiği görülmektedir. Yine sicil içinde yeni nakit vakıflar ve gelirleri de kadim müessesat-ı hayriyelerin muhasebeleri ile birlikte düzensiz olarak kaydedilmişlerdir.

Nakit vakıflar içinde 1756 ve 1757 numaralı Samsun şer'iyeye sicillerine kaydedilen en eski tarihli vakıf, Evail-i Cemaziyelevvel 1246/Ekim sonları 1830 tarihli Hançerli mahallesinden Terzi Hacı Süleyman'ın eşi Ayşe Hatun'a ait 300 kuruşluk nakit vakıftır. Vâkıfe Ayşe Hatun, bu meblağı Osman Paşa Medresesi'nde müderris olanlara vakfetmiş ve 300 kuruşluk vakıf meblağ, medrese müderrisi İbrahim Efendi'ye teslim edilmiştir. Yine Ayşe Hatun, 3 Cemaziyelâhir 1246/20 Ekim 1830 tarihli bir vakıf kaydına göre, kale içinde Cami'-i Kebir'de müezzin olarak görev yapanlara 100 kuruş, Hançerli Camisi'nde müezzin olanlara verilmek üzere de 100 kuruş vakfetmiştir¹².

İncelediğimiz vakıflar arasında en geç tarihli olanı da 26 Muharrem 1287/27 Nisan 1870 tarihli Hançerli mahallesinden Mehmed kızı Ayşe Hatun'a ait 100 kuruşluk nakit vakıftır. Vâkıfe, mahallede bulunan bir çeşmenin gelirine katılmak üzere malından 100 kuruşu çeşme mütevellisi Ahmed Ağa oğlu Mehmed Ağa'ya "nükûdi istirbâh olunub hâsıl olan gurûşu çeşme-i mezkûr ta'mîrâtına sarf olunmak üzere teslim" etmiştir. Yani, Ayşe Hatun, 100 kuruşluk nakdin işletilmesini ve elde edilecek paranın çeşme tamiratına kullanılmasını şart koşmuştur¹³.

2. Vakıf Gelirleri

2.1. Cami Vakıfları

2.1.1. Yalı Camisi Gelirleri

Gurre-i Safer 1245/22 Ocak 1830 tarihinde Hacı Çetin İbrahim'in zevcesi Fatma Hatun kendi malından Yalı Camisi imametine 100 kuruş vakfetmiş, meblağ cami imamı Hafız Osman Efendi'ye teslim edilmiştir¹⁴.

25 Recep 1246/9 Ocak 1831 tarihinde Said Ağa kızı Fatma Hatun, malından 150 kuruşu "Yalı Câmî-i şerîfi kapûsında cemâ'at-ı Müslimîn

¹² Samsun Şer'iyeye Sicili, Defter No: 1756, Varak No: 56A, Belge No: 2 (Bundan sonra SSS, 1756, 56A/2 şeklinde gösterilecektir).

¹³ SSS, 1757, 27A/2.

¹⁴ SSS, 1756, 55B/2.

ayak pabuçlarını aydınlukda giymek için” vakfetmiş ve vazifeyi yerine getirmek için meblağ cami müezzini Ali Efendi’ye teslim edilmiştir¹⁵.

Evail-i Rebiyülevvel 1247/Ağustos ortaları 1831 tarihinde Müezzîn Kör Hafız Ağa’nın eşi Hanife Hatun, Hañçerli mahallesinde vakfettiği emlak gelirinden Yalı Camisi’ne iki kandil için 36 kuruş vakfetmiştir¹⁶.

Evail-i Recep 1249/Kasım ortaları 1833 tarihinde aslen Bursalı olan Hacı Çetin İbrahim Ağa’nın eşi Fatma Hatun, Yalı Camisi müezzînliğine 100 kuruş vakfetmiştir. Bu vazifenin yerine getirilmesi için Tutu Hafız Hüseyin Efendi’yi müteveli atanmış ve 100 kuruşluk meblağ müteveli tarafından Yalı Camisi müezzini Koymad İmamı-zâde Osman Efendi’ye teslim edilmiştir¹⁷.

1256/1841 yılında Yalı Camisi’nin toplam 537 kuruşluk geliri vardı. İsa Baba altında bir bostan-hane icarı 200 kuruş, camide Cuma günü Kur’an-ı Kerim okunması için Sadullah adlı kişinin vakfettiği dükkân icarı 80 kuruş, yine hayrat sahibinin Kur’an-ı Kerim okunması için vakfettiği 100 kuruşun rıhbı¹⁸ 15 kuruş, başka bir hayrat sahibinin vakfettiği 470 kuruşun rıhbı olan 47 kuruş, müteveffa Yalı Camisi imamı Osman Efendi’nin bağ mahsulünden tayin ettiği 100 kuruş, diğer zeytin bahçesi 40 kuruş olmak üzere 442 kuruşluk meblağ, imam ve hatip olanlara vazife olarak tahsis edilmiştir.

Yine vâkıf sahibi, 925 kuruş meblağın rıhbı olan 95 kuruşu ve iki adet zeytin bahçesinin geliri olan 40 kuruşu caminin müezzinine vazife tahsis etmiştir¹⁹.

15 Ramazan 1272/20 Mayıs 1856 tarihinde Samsun Said Bey mahallesinden Hacı Mustafa Efendi, 1000 kuruş vakfetmiş, meblağın nemasıyla Said Bey Camisi mihrabında bulunan kandillerin yakılmasını şart koşmuş ve Yalı Camisi’ne bitişik Kadiriyye tarikatından zaviyedar Şeyh

¹⁵ SŞS, 1756, 77B.

¹⁶ SŞS, 1756, 41B/1.

¹⁷ SŞS, 1756, 41A/1.

¹⁸ Kuruluşu gerçekleştirilen vakfın asl-ı mâlı (sermayesi) müteveli tarafından işletilmekte ve elde edilen gelir vakfın kuruluş amacı çerçevesinde gerekli yerlere harcanmaktaydı. Nukûd-ı mevkûfenin nasıl işletileceği konusunda vakfiyelerde genellikle istiğlâl, istirbâh ve murâbaha ya da faideye verilmek şeklinde ifadeler geçmektedir. Bunlarla kastedilen şey, vakıf paranın gelir (galle, rıbh, fâide) getirecek şekilde işletilmesidir. Burada belli bir şekil yoktur. İşletme şekli çoğu zaman müteveliye bırakılmıştır. Ancak bazı vakfiyelerde vakfedilen paranın muâmele yada mu’amele-i şer’iyye ile istirbâh olunması istenmektedir. Yani yasak olan faizden kaçınmak için bir tür kredi verilmesi şeklinde telakki edilen muâmele-i şer’iyye oranı çoğu zaman ona on bir (%10), ona on bir buçuk (% 15) ve ona on iki (%20) şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları. Kanûnî Dönemi Üsküdar Vakıfları*, Ankara 2003, s. 53, 59.

¹⁹ SŞS, 1756, 11A/3.

Mehmed Yar Efendi'yi mütevellî atamıştır. Ayrıca vakıftan kalacak fazla ile şeyhin bir hatim okumasını ve sevabının ölümünden sonra ruhuna bağışlanmasını istemiştir²⁰.

2.1.2. Cami'-i Kebir'in Gelirleri

Caminin banisi Arif Hızır Bey'dir. Samsun kazasında kale içinde inşa edilmiştir²¹.

1756 numaralı Samsun şer'îye siciline kaydedilen gelirler:

Terzi Hacı Süleyman'ın eşi Ayşe Hatun, malından 100 kuruşu 3 Cemaziyelevvel 1246/20 Ekim 1830 tarihinde Cami'-i Kebir'de müezzini olanlara vakfetmiştir²².

Evail-i Recep 1249/Kasım ortaları 1833 tarihinde aslen Bursalı olan Hacı Çetin İbrahim Ağa'nın eşi Fatma Hatun, Cami'-i Kebir müezziniliğine 100 kuruş vakfetmiştir. Bu hususta da Tutu Hafız Hüseyin Efendi'yi mütevellî atamıştır. Bunun üzerine 100 kuruşluk meblağ, Cami'-i Kebir müezzini Süleyman Güle-zâde Hasan Efendi'ye teslim edilmiştir²³.

15 Recep 1251/6 Kasım 1835 senesinde Cami'-i Kebir evkafı mütevellisi, vakıf arsalarından Müftüoğlu bağı yakınında bulunan arsayı Canik muhassılı vekili Abdullah Bey'e 2000 kuruşa satmış, bu meblağın ribhı 200 kuruşu vakfa gelir kaydetmiştir.

Gurre-i Muharrem 1254/27 Mart 1838 tarihinde Samsunlu Kör Hafız Efendi'nin eşi Safiye Hatun'un vakfettiği mülk evinin satışından elde edilen meblağdan mütevellî vasıtasıyla cami imamına 15 kuruş ve müezziniliğe 5 kuruş tahsis edilmiştir²⁴.

1757 numaralı Samsun şer'îye sicilinde kaydedilen Cami'-i Kebir imamı olanların gelirleri²⁵:

Rıbhı imam olanlara verilen meblağ 350 kuruş, imamı Ahmed Efendi'dedir.

Müftüoğlu bağı yakınında vakıf arsasından Abdullah Bey'e satılan arsanın kıymeti 2000 kuruşun ribhı olan 200 kuruş, imamdadır.

Arsa icarı için Abdullah Bey'den her sene verilen icar 10 kuruştur.

²⁰ SŞS, 1757, 50B/2.

²¹ SŞS, 1757, 21B/1.

²² SŞS, 1756, 56A/3.

²³ SŞS, 1756, 41A/1.

²⁴ SŞS, 1756, 64B/3.

²⁵ SŞS, 1757, 18B.

Yine camide devirhan olanlara vazife olmak üzere eski mübayaacı Hacı İbrahim'in eşinin vakfettiği 100 kuruş, meblağ Gulam-zâde Hasan Efendi'dedir.

Camide kandil yakılmak için müteveffâ Hacı Arif'in vakfettiği 300 kuruş, Köseoğlu Molla Ömer'dedir.

Cami minaresinde Cuma günü sela verenlere rıbhı vazife olarak vakfedilen 50 kuruş, Amiz Osmanoğlu Ömer'dedir.

Taşhan yakınında dükkân icarından üçte biri cami tamirine ve üçte ikisi imamına vazife tayin edilmiştir.

İsa Baba altında bir bostan bahçesi cami imametine vakfedilmiş olduğunu cami imamı Hüseyin Efendi ikrar etmiş ve durum sicile kaydedilmiştir.

Derviş'in bahçesi içinde dört zeytin ağacı, Hasan Kethüdâ-zâde Hasan'ın bağı içinde belli miktarda zeytin ağaçları, Zincirlikuyu yakınında yedi zeytin bahçesi ağacı, Elicik altında Hasan'ın bağı arsası içinde zeytin ağaçları, Yirmibeşoğlu Hüseyin'in bağı arsası içinde zeytin ağaçları, Osman Beşeoğlu Monla Ali'nin bağı içinde zeytin ağaçları, Çayırıcı'nde sekiz zeytin ağacı, yine Çayırıcı'nde dört zeytin ağacı, Kayhanoğlu'nun ziraat ettiği zeytin bahçesi, Zincirlikuyu yakınında cümlelinin zeytin bahçesinden sekizde bir hisse, Atik Muslu yakınında cümlelinin zeytin bahçesinden sekizde bir arsa hissesi, Koruklu köyü altında bir tarla, deniz kenarında bir bostan-hane, Zincirlikuyu yakınında zeytin bahçesi ile on altı ağaç, Subaşı'nda bir kahve bahçesi, Berber Hüseyin evi arsası icarı 1 kuruş, Canikli Ali'nin evi arsası icarı 1 kuruş, Kondakçioğlu evi arsası icarı 1 kuruş, Abdülaziz Bey evi icarı 10 kuruş ve Emrah Efendi evi arsası icarı 10 kuruştur.

Cami içinde ve gerek minaresinde yirmi altı adet kandil yakılması için müteveffâ Tiryaki Ağa'nın Uzunyazu adı verilen tarla icarından vakfetmiş olduğu meblağ. Vazifesini yürütmek üzere oğulları İbrahim ve Mehmed müteveli atanmışlardır.

Camii müezzini olanların gelirleri²⁶:

Bezzazistan içinde bir adet dolap, Elicik Çeşmesi yakınında Saka Osman'ın bağı arsası içinde on altı zeytin ağacı, Kerim Efendi'nin Ali bağı ağaçlarından bir çeyrek hisse, Atik Muslu yakınında cümlelinin zeytin bahçesinden sekizde bir hisse, Zincirlikuyu yakınında cümlelinin zeytin bahçesinden sekizde bir hisse, Süleyman Ağa'nın bağı içinde zeytin ağacından çeyrek hisse, Hacı Abdullah bağı arsası icarından bir çeyrek hisse, Niksarlı Salih bağı icarından bir çeyrek hisse, Çolakoğlu Hacı Müezzini bağı

²⁶ ŞŞS, 1757, 19A.

icarından bir çeyrek hisse, rıbhı vazife olmak üzere Müezzinoğlu kızı Ayşe Hatun'ın vakfettiği 100 kuruşluk meblağ, müezzin'dedir. Yine rıbhı vazife olmak üzere diğer vakfedilen 100 kuruş, Tiryaki Feyzullahoğlu Müezzin İsmail'dedir.

*Cami ferraşına ve yakınında hela temizlenmesine vakfedilen gelir*²⁷:

Hacı Ebe yukarısında bağ içinde on beş zeytin ağacı ve Atik Muslı yakınında üç zeytin ağacı²⁸.

Hatice Hanım, Bezzazistan'a bitişik vakfettiği bir adet dükkânının icarından camideki kandillerde üç kıyye²⁹ yağ yakılmasını ve her yıl bir hatm-i şerif okunmasını şart koşmuştur³⁰.

*1265/1849 yılında Cami'i Kebir'in tamirine, imamet, hitabet, tevliyet, devirhanlık, müezzin, ferraşlığa, kandillerde zeytin yağı yakılmasına, Cuma günü selacıya verilen gelirler*³¹:

Müteveffa Abdullah Paşa'nın vakfettiği 550 kuruşluk nakdin 82,5 kuruşu, merhum Birâder Ağa'nın eşi Hatice Hanım'ın deniz kenarında vakfettiği bir bostanlık icarı 220 kuruş, merhum Lala Ali Ağa'nın Subaşı mahallinde vakfettiği bostan satıldığından elde edilen hissesi olan 7000 kuruşun rıbhı vazife, Odabaşı Ali Ağa'nın Kürklü köyünde vakfettiği bir tarla icarı (8 kile 40 kuruş), Hacı Hüseyin'in Kara Oyumca köyünde vakfettiği dört tarla, merhum Abdullah Ağa'nın Çayırıcı'nda vakfettiği bir zeytin bahçesi ile 8 ağacın hasılatı 20 kuruş.

Üçte biri caminin tamirine ikide biri imamlığa meşrûr merhum Said Ağa'nın Sûk-i Sultâni'de Taşhan yakınında vakıf bir attâr dükkâni, kiracısı Hacı İmam-zâde Derviş icarı 200 kuruş.

Mübâyaacı Hacı İbrahim Ağa'nın eşinin vakfettiği 100 kuruşluk nakdin 15 kuruşu, Siyavuş Ağa'nın Çayırıcı mahallinde vakfettiği bir zeytin bahçesinde on iki adet ağacın hasılatı 40 kuruş, yine adı geçen ağacın Zincirlikuyu altında vakfettiği iki zeytin bahçesinde 23 ağacın hasılatı 95 kuruş, Hasan Kethüdâoğlu'nun icarı bir kuruş ve 10 zeytin ağacının hasılatı 50 kuruş, Yirmibeşoğlu Hüseyin'in bağ icarı 1 kuruş ve 10 adet ağacın hasılatı 20 kuruş, Osman Paşaoğlu Molla Ali'nin bağ icarı bir kuruş ve 10 adet zeytin ağacı icarı 10 kuruş.

²⁷ SŞS, 1757, 19A.

²⁸ SŞS, 1757, 19A.

²⁹ Bir kıyye=400 dirhem=1282 gr.dır. Mustafa Öztürk, "Tokat'ta Fiyatlar (1772-1823) I", *Türk Kültüründe ve Tarihinde Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, Ankara 1987, s.196.

³⁰ SŞS, 1757, 20B/4.

³¹ SŞS, 1757, 21B/1.

Câmi'-i Kebîr'de kandillerde zeytin yağı yakılmasına şart koşulan gelir:

Merhum Hacı Arif Ağa'nın vakfettiği 300 kuruşluk nakdin 45 kuruşu, Tiryaki Mehmed Ağa'nın oğlunun vakfettiği Uzun Yazu'da bir tarla olmak üzere toplam 45 kuruş.

Cami'-i Kabir müezzinliğine şart koşulan gelir:

Müezzinoğlu kızı Ayşe Hanım'ın vakfettiği 200 kuruşluk nakdin 30 kuruşu, müteveffâ Süleyman Paşa'nın vakfettiği Bezzazistan içinde bir dolap icarı 80 kuruş ve Said Ağa'nın Zincirlikuyu'da vakfettiği zeytin bahçesi otuz bir ağacın hasılatı 30 kuruş olmak üzere toplam 140 kuruş.

Camide her Cum'a selât-ı selâm hizmetine meşrûta Kondakçioğlu Mustafa'nın vakfettiği 50 kuruşluk nakdin geliri olan 7,5 kuruş.

Caminin ferrâşiyeye ve helâ temizlenmesine şart koşulan gelirleri:

Odabaşı Mehmed Ağa'nın Hacı Ebe yakınındaki bir bahçenin senelik icarı 70 kuruş ve Hacı Emin Ağa'nın Maslâ yakınında vakfettiği üç zeytin ağacı.

Câmi'-i Şerîf'in imamlığına meşrût icâre-i zemîn:

Berber Hasan'ın evinin zemin icarı 1 kuruş, Canikli Ali'nin evi icarı bir kuruş ve Kondakçioğlu'nun evinin icarı bir kuruş olmak üzere toplam 3 kuruş. 1265/1849 yılındaki toplam hasılat 1.061 kuruştur.

25 Muharrem 1269/8 Kasım 1852 tarihinde cami imamına meşrut Subaşı mahallinde bir adet arsanın bahası 7000 kuruş ile ilave 550 kuruş olmak üzere toplam 7550 kuruş, müteveli Hacı İmam-zâde Hüseyin Efendi'ye teslim edilmiştir³².

Yine 1757 numaralı sicile kaydedilen muhtemelen 1272/1856 yılında Cami'-i Kebir mahallesinden Yirmibeş-zâde Mehmed oğlu Derviş Salih Ağa, emvalinden 2000 kuruşun gelirinden bir kısmını Cami-i Kebir'de bulunan 32 kandilde Ramazan-ı Şerif gecesinde her gece kandillerde zeytin yağı yakılmasına ve ayrıca kapı önündeki kandilde de yağ yakılmasına vakfetmiştir³³.

1757 numaralı sicile kaydedilen bir diğer belgede Büyük Cami mahallesinden³⁴ müteveffa Çelebi eşi Fatma Hatun Dereköy mevkinde müştereken mutasarrıfe olduğu bahçe ve tarlalardan, kendi hissesi olan 300 kuruşu Cami'-i Kebir'deki kandillerde 3 kıyye yağ yakılmasını ve sevabını validesinin ruhuna gönderilmesini ve yine her yıl bir hatim okunmasını

³² SSS, 1757, 22B/2.

³³ SSS, 1757, 24A/4.

³⁴ Bu belgede Büyük Cami geçmektedir.

sevabının kendi ruhuna gönderilmesini şart koşmuş ve müteveli olarak Çelebioğlu Mehmed'i atamıştır³⁵.

1757 numaralı sicile kaydedilen bir başka belgede Cami'-i Kebir mahallesinden Ümmü Gülsüm Hatun, 1000 kuruş vakfetmiş, bu meblağın ribhıyla Kur'an-ı Kerim'den kendi ruhu için bir hatim okunmasını ve Cami'-i Kebir'de yakılmak üzere bir balmumu yaptırılmasını ve sevabının kendi ruhuna olmasını şart koşmuş, vazifeleri yerine getirmek üzere Öküoğlu Hacı İbrahim'in oğlu Mehmed'i müteveli atamıştır³⁶.

2.1.3. Hançerli Camisi Gelirleri

Terzi Hacı Süleyman'ın eşi Ayşe Hatun, malından 100 kuruşu 3 Cemaziyelevvel 1246/20 Ekim 1830 tarihinde Hançerli Camisi'nde müezzin olanlara vakfetmiştir³⁷.

Evail-i Rebiyülevvel 1247/Ağustos ortaları 1831 tarihinde Müezzin Kör Hafız Ağa'nın eşi Hanife Hatun, Hançerli mahallesinde vakfettiği emlakın gelirinden Hançerli Camisi'nde ferraş olan kimseye yıllık 5 kuruş verilmesini şart koşmuştur³⁸.

Gurre-i Safer 1249/20 Haziran 1833 tarihinde Said Bey mahallesinden Hanife Hatun kızı Hacı İsbir Hatun, mülk bahçesini 1000 kuruşa satmış, meblağın bir kısmını Ömer Efendi'nin mülkü civarında akarsu üzerine vakıf olmak üzere yeniden bir kemer köprü kurulmasına sarf etmiş, ayrıca meblağdan 100 kuruşu Hançerli Camisi'nde Cuma günleri Kur'an-ı Kerim okunmasına vakfetmiştir³⁹.

Gurre-i Muharrem 1254/27 Mart 1838 tarihinde Safiye Hatun, bir mülk evini vakfetmiş, evin satışından elde edilen gelirden de mütevellinin cami ferraşiyetine 5 kuruş vermesini ve her yıl camiye bir balmumu yapılmasını şart koşmuştur⁴⁰.

1256/1841 yılında Hançerli Camisi hayrat sahibinin vakfettiği 250 kuruşun ribhı olan 75 kuruş cami imamına vazife verilmiştir. Ayrıca caminin bir bostan-hane icarı 250 kuruş, ev arsaları icarı ve zeytin ağaçlığı icarı 11 kuruş ve üç zeytin bahçesi icarı olmak üzere toplam 336 kuruşluk geliri de mevcuttu.

Yine hayrat sahibinin vakfettiği 100 kuruşun ribhı olan 10 kuruş Cum'a selası için müezzine, ferraşiyet için Hanife Hanım vakfindan 10

³⁵ SŞS, 1757, 50B/3.

³⁶ SŞS, 1757, 51B/4.

³⁷ SŞS, 1756, 56A/4.

³⁸ SŞS, 1756, 41B/1.

³⁹ SŞS, 1756, 80A.

⁴⁰ SŞS, 1756, 64B/3.

kuruş, Bezzazistan yakınında bir dükkân icarı 50 kuruş ve iki zeytin bahçesi 20 kuruşluk gelir de camiye aitti⁴¹.

15 Safer 1278/22 Ağustos 1861 tarihinde Hançerli mahallesinden müteveffa Müftüoğlu eşi Hanife Hatun, mülkünden 300 kuruş vakfederek, nemasından bir kandil yapıp Hançerli Camisi'nde yakılması ve yılda bir hatim okunmasını, sevabını ecdadı ve kendi ruhuna bağışlanmasını vasiyet etmiş ve oğlu Seyyid Ali'nin de müteveli olmasını şart koşmuştur⁴².

2.1.4. Pazar Camisi Gelirleri

Gurre-i Safer 1249/20 Haziran 1833 tarihinde Said Bey mahallesinden Hanife Hatun kızı Hacı İsbir Hatun, mülk bahçesini 1000 kuruşa saımış, meblağdan 100 kuruşu Pazar Camisi'ne, yine diğer bir 100 kuruşu her yıl camide kandillerde yakılmak için yağ, diğer 100 kuruşu da her yıl camide hatm-i şerif okunması şartıyla vakfetmiştir. Osman Efendi, bu vazifelerin yerine getirilmesi için müteveli atanmıştır⁴³.

Evail-i Recep 1249/Kasım ortaları 1833 tarihinde aslen Bursalı olan Hacı Çetin İbrahim Ağa'nın eşi Fatma Hatun, Pazar Camisi müezzinliğine 100 kuruş vakfetmiş ve Tutu Hafız Hüseyin Efendi'yi müteveli atamıştır. Daha sonra meblağ, Pazar Camisi müezzini Ömer Efendi-zâde Hafız Osman Efendi'ye teslim edilmiştir⁴⁴.

Gurre-i Rebiyülâhir 1267/3 Şubat 1851 tarihinde Pazar mahallesinden Hüseyin kızı Kezban Hatun, hayatında malından 1000 kuruş vakfederek, nemasından Pazar Camisi'ne beş adet kandil yapılması ve iki hatim okunmasını şart koşmuştur⁴⁵.

18 Rebiyülâhir 1273/17 Aralık 1856 tarihinde Pazar mahallesinden Ali kızı Zeynep Hatun, vakfettiği 1000 kuruş ve ribhü olan 100 kuruş olmak üzere toplam 1100 kuruşun üçte biri ile Pazar Camisi'nde yılda bir hatim okunmasını ve bir kandil yakılmasını koşmuştur⁴⁶.

15 Safer 1278/22 Ağustos 1861 tarihinde Pazar mahallesinden Osman oğlu Hacı Şaban mülkünden 1200 kuruş vakfederek, oğlu Ömer Efendi'yi müteveli atamış ve paranın işletilmesiyle bir adet kandilin Pazar Camisi'nde yakılmasını şart koşmuştur⁴⁷.

1757 numaralı sicile kaydedilen bir belgede Hasan Kethüda-zâde müteveffa Mehmed Ağa, evi bitişiğindeki bir semerci dükkânını vakfetmiş,

⁴¹ SŞS, 1756, 11A/4.

⁴² SŞS, 1757, 26A/2.

⁴³ SŞS, 1756, 80A.

⁴⁴ SŞS, 1756, 41A/1.

⁴⁵ SŞS, 1757, 22A/3.

⁴⁶ SŞS, 1757, 24B/3.

⁴⁷ SŞS, 1757, 26A/3.

dükkânın geliri ile Pazar Camisi'nde bulunan türbe ziyaret olundukça senede bir mevlid-i şerif okunmasını ve camide öd ağacı yakılmasını, şerbet içilmesini ve mevlit okuyanlara sarf edilmesini şart koşmuştur⁴⁸.

2.1.5. Hızır Bey Camisi Gelirleri

Caminin banisi Hızır Bey'dir. Hayrat sahibinin vakfettiği 550 kuruşluk nakdin ribhı olan 55 kuruş, vakıf bir arsa icarı 10 kuruş, vakıf bir dükkân icarı 100 kuruş, bir tarla hasılatı iki kile arpa 50 kuruş, bir bostan-hane geliri 100 kuruş, vakıf arsa icarı, bağ, bahçe ve ev arsalarından her yıl alınan 19 kuruş icar olmak üzere 334 kuruşluk meblağ, cami imam ve hatibine vazife olarak tahsis edilmiştir.

Yine caminin 9 adet zeytin bahçelerinden 600 kuruş geliri mevcuttu.

Ayrıca camide kandil yakılması için 300 kuruşun ribhı 30 kuruş, devir-hanlara vakfedilen 100 kuruş nakdin ribhı 10 kuruş da vazife olarak tayin edilmiştir.

Cami müezzinlerine vazife olmak üzere vâkıf tarafından 200 kuruşun ribhı 20 kuruş vazife tahsis edilmiştir. Bir dükkân icarı 80 kuruş, vakıf bağların icarı 6 kuruş ve iki adet diğer zeytin bahçeleri geliri 20 kuruş olmak üzere toplam 106 kuruş ile yedi diğer zeytin bahçeleri cami içinde görev yapan mevcut kişiler arasında taksim olunması vakıf şartlarındandı. Cami ferraşı için de, hayrat sahibi bir adet bağ ve içinde zeytin ağaçları geliri olarak 30 kuruş vakfetmiştir⁴⁹.

2.2. Cami ve Medrese Vakıfları

2.2.1. Said Bey Medresesi ve Camisi Vakfı Gelirleri

Said Bey Medresesi ve Camisi, Said Bey tarafından inşa edilmiştir.

25 Şevval 1247/28 Mart 1832 tarihinde Samsun kalesinde sakin Abdullah kızı Şirin Hatun, vakfettiği çarşı içinde bulunan Amasyalıoğlu İbrahim'in icarındaki bir ekmekçi fırını icarından gelen gelire her yıl Said Bey Camisi'nde bir kıyye balmumu yakılmasını şart koşmuştur⁵⁰.

Yine Evail-i Recep 1249/Kasım ortaları 1833 tarihinde Fatma Hatun'un, Said Bey Camisi müezzinliğine vakfettiği 100 kuruş, Said Bey Camisi müezzini Salih Hoca-zâde Hafız Ali Efendi'ye teslim edilmiştir⁵¹.

29 Rebiyülâhir 1251/24 Ağustos 1835 tarihinde Said Bey mahallesinden Yakupoğlu kızı Havva Kadın, kendi malından 500 kuruş vakfederek bunun ribhından gelen gelire yılda bir hatim okunmasını ve bir

⁴⁸ ŞŞS, 1757, 51B/3.

⁴⁹ ŞŞS, 1756, 11A/5.

⁵⁰ ŞŞS, 1756, 57B/1.

⁵¹ ŞŞS, 1756, 41A/1.

kandil yapılıp camide yakılmasını şart koşmuş, vazifenin yerine getirilmesini için de Osman oğlu Müderris Recep Mehmed Efendi mütevellî atanmıştır⁵².

Cami ve medresenin vakıf hamam, arazi, arsa, zeytin bahçesi hasılatı vb. olmak üzere 1841 yılında 4579,5 kuruş geliri mevcuttu. Vakfın şartları gereği gelir, cami harap olduğunda harcanacak, geri kalan fazla da beratla camide görev yapan imam, hatip, medresede vazifeli müderris ve mütevellîsi olan Samsun müftüsü Şeyh Hacı Mehmed Emin Efendi'ye vazife olarak verilecektir⁵³.

Yine 1256/1841 yılında Said Bey Camisi müezzinlerine vazife olmak üzere zeytin ağaçları gelirinden 40 kuruş, Süleyman Paşa vakfından yıllık verilen 30 kuruş ve Cuma günleri camide sela verecek olanlara vazife 400 kuruş olmak üzere vakfın toplam 470 kuruşluk başka geliri vardır⁵⁴.

2.2.2. *Hazinedar-zâde Süleyman Paşa Medresesi ve Medrese Camisi İle Diğer Camisinin Gelirleri*

Medrese ve içinde bulunan caminin banisi, uzun yıllar Canik muhassılı ve Trabzon valiliği yapan Hazinedar-zâde Süleyman Paşa'dır.

Gurre-i Safer 1249/20 Haziran 1833 tarihinde Said Bey mahallesinden Hanife Hatun kızı Hacı İsbir Hatun, mülk bahçesini 1000 kuruşa satmış, meblağdan 100 kuruşu Medrese Camisi'ne vakfetmiştir⁵⁵.

Evail-i Recep 1249/Kasım ortaları 1833 tarihinde aslen Bursalı olan Hacı Çetin İbrahim Ağa'nın zevcesi Fatma Hatun, Medrese Camisi müezzinliğine vakfettiği 100 kuruş, Medrese Camisi müezzini Güdülcü-zâde Hafız Hüseyin Efendi'ye teslim edilmiştir⁵⁶.

Yine 15 Safer 1246/5 Ağustos 1830 tarihinde Medrese Camisi müezzini Güdülcü-zâde Hüseyin Hafız Efendi'ye Köprülü Terzi Usta Hasan Ağa, devir-hanlık için 100 kuruş vakfetmiştir. Bu meblağ adı geçen müezzine teslim edilmiştir⁵⁷.

Samsun köylerinden Büyükoyunca köyünden Karaköseoğlu Hüseyin'in eşi Fatma Hatun, emlakinden bağışladığı 300 kuruşun rıbhı ile Medrese Camisi'nde 3 kıyye yağ yakılmasını şart koşmuştur⁵⁸.

⁵² SŞS, 1756, 73B/3.

⁵³ SŞS, 1756, 10A/2.

⁵⁴ SŞS, 1756, 10A/3.

⁵⁵ SŞS, 1756, 80A.

⁵⁶ SŞS, 1756, 41A/1.

⁵⁷ SŞS, 1756, 41A/2.

⁵⁸ SŞS, 1756, 74A/4.

Yine Pazar mahallesinden Nalbant Usta Yakup'un Yüksek Kahve altında olan bir dükkân hasılatı icarından Medrese Camisi'nde üç kıyye yağ yakılmasını şart koşmuştur⁵⁹.

Paşanın vakfından, medrese müderrisi ve içinde inşa ettiği caminin imamı, hatibi, müezzin, kürsi şeyhi ve devir-han olanlara verilen vazifelerin 1841 yılındaki vazifeleri de şöyle idi:

Müderrise 100 kuruş, kürsi şeyhine 49, her hafta hatm-i haccan okunması için 123 kuruş vazife verilmiştir. Ayrıca müteveffa Kerim Efendi'nin hamamı hasılatından da cami imamına 17,5 kuruş vazife tahsis edilmiştir. Yine Ramazan ayında sahurda ve Cuma günleri Kur'an-ı Kerim okunması için cami imamına 40 kuruş, devir-hanlara 25, kayyım, ferraş ve hela temizlenmesi için de vazifelilere 50 kuruş tahsis edilmiş, müteveffa Kerim Efendi'nin hamamı hasılatından da 7,5 kuruş vazife verilmiştir. Vâkır Süleyman Paşa, vakfettiği 400 kuruşluk meblağın rıbhı olan 40 kuruşu cami imamı olanlara, vakfettiği diğer 400 kuruşun rıbhı 40 kuruşu da her gün öğle namazında fetih suresini okuyanlara ve müderrise 60 kuruşu müderrise vazife tahsis etmiştir⁶⁰.

Yine Süleyman Paşa, inşa ettirdiği diğer camide görev yapan imam, hatip, kürsi şeyhi, devirhan, kayyım, müezzin ve ferraş olanlara da vazifeler tahsis edilmiştir. 1841 yılında bu camide görev yapan imam ve hatip olanlara 100 kuruş, ikinci müezzin, devir-han ve kayyımlara 69, birinci müezzin için 54 ve kürsi şeyhi için de 39 kuruş vazife tahsis edilmiştir. Yine Süleyman Paşa, 500 kuruş nakdin rıbhı olan 50 kuruşu camide görev yapan imam ve hatiplere tahsis etmiştir. Yine dört zeytin ağacının hasılatı olan 20 kuruşu ve arsası vakıf olan bağlar ve bahçelerin icarı 37 kuruş ile diğer ev arsalarının icarından hasıl olan 8 kuruş da cami imamına, 8 adet zeytin bahçesi hasılatı olan 200 kuruş cami müezzinine tahsis edilmiştir⁶¹.

Gurre-i Rebiyülâhir 1267/3 Şubat 1851 tarihinde Pazar mahallesinden Hüseyin kızı Kezban Hatun, hayatta iken malından 1000 kuruş vakfederek, nemasından Medrese Camisi'ne 5 adet kandil yakılması ve iki adet hatim okunmasını şart koşmuştur⁶².

2.3. Mescit Vakıfları

2.3.1. Hacı Hatun Mescidi Gelirleri

Mescit, Hacı Hatun tarafından inşa edilmiştir. 1841 yılında imam ve hatiplerine Oyumca köyü mezarası öşründen hasıl olan çeyrek hisse, bağ, bahçe ve gerek ev arsalarından her sene alınan yedi icar bedeli 27,5 kuruş ve

⁵⁹ SŞS, 1756, 74A/4.

⁶⁰ SŞS, 1756, 10, B/1.

⁶¹ SŞS, 1756, 10B/2.

⁶² SŞS, 1757, 22A/3.

adet zeytin bahçeleri geliri 60 kuruştur. Müezzinlerine de Oyumca köyü öşrü çeyreğinden verilen 5,5 kuruş ve iki adet zeytin bahçesinden birinin geliri olan 20 kuruş da kandil yakılmasına hasredilmiştir⁶³.

5 Zilkade 1256/29 Ocak 1841 tarihli vakıfname suretine göre, Abdullah kızı Şirin Hatun hayatta iken bir ekmekeçi fırını ve bunun akarı ile nakit 500 kuruş vakfetmiştir. Bu meblağdan mescitte sarf olunmak üzere bir kıyye balmumu yapılmasını şart koşmuştur⁶⁴.

*1757 numaralı sicile kaydedilen Hacı Hatun Mescidi'nde imam ve müezzin olanlara vazife olarak tayin edilen gelirler*⁶⁵:

Oyumca köyü aşarından bir çeyrek hisse, Elicik altında bir zeytin bahçesi ile arsa ve tarla, Çayırıcı'nda 15 adet zeytin ağacı, Tekke'de zeytin bahçesi arsa 8 adet ağaç, Molla Hüseyin'in bağı arsası ile zeytin ağacı, Recep Efendi'nin evi arsası icarı 25 para, Nalbant Şaban'ın menzil arsası icarı 25 para, İbrahim'in gulâmının arsa icarı 2 kuruş, Mescit yakınında Tatır Salih'in evi arsası icarı 2 kuruş, Kürtünlü Mehmet'in menzil arsası icarı 0,5 kıyye şem'-i revgan, müstakilen müezzine ait Aka'nın Salih'in evi arsası icarı 0,5 şem'-i revgan, müezzine ait Kadıköyü altında bir zeytin bahçesi ile arsa, Tankal Ali'nin bahçesi icarı 25 kuruş, Abdullah Ağa'nın bostan-hane arsası icarı 2 kuruş ve dört zeytin ağacı, Ali Ağaoglu Emin'in bahçesi icarı 24 para ve Kara Samsun'da imamlığa ait bir tarla.

2.3.2. Hacı Halil Mescidi

Caminin banisi Hacı Halil'dir. Ancak inşa ettiği mescit, daha sonra yıkılmıştır. Bunun üzerine mescidin arsası üzerine Canik sancağı vekili Hazinedar-zâde Abdullah Bey tarafından yeni bir mescit kurulmuştur.

Gurre-i Recep 1248/24 Kasım 1832 tarihinde Hacı Halil Mescidi harap oldukça yenilenmesi gerektiği, dört duvarı yıkılarak elde edilen taşlarla mescit tamir olunduktan sonra, geri kalan taşların satılması ve elde edilen gelire mescit harap olduğunda tamir edilmesi şart koşulmuş, bu işlerin yerine getirilmesi için mescit imamı Ali Hafız Efendi mütevellî atanmıştır.

*Mescidin tamiri için gelirler*⁶⁶:

Rıbhıyla tamir olunmak üzere mescidin taşları satıldıktan sonra hasıl olan meblağ 500 kuruş, rıbhıyla tamir olunmak için Kara Hafız'ın mescide vakfettiği 170 kuruş, yine mescidin tamiri için Perdal kızının vakfettiği 100 kuruş, yine mescidin tamiri için Koca Reisoğlu Mehmed'in vakfettiği 80

⁶³ SŞS, 1756, 11B/1.

⁶⁴ SŞS, 1756, 72B/1.

⁶⁵ SŞS, 1757, 119B/1.

⁶⁶ SŞS, 1757, 20A.

olmak üzere vakfedilen toplam 850 kuruşluk meblağ. Bu meblağın 600 kuruşu, 1247/1831 yılından beri mescit imamı Hüseyin Efendi'dedir.

*Mescidin imametine ait gelirler*⁶⁷:

Mescit yakınında Keleşoğlu'nun evi arsası icarı 3 kuruş, Selman'ın evi arsası icarı 4 kuruş, Kerim Efendi'nin Hacı Ali'nin evi arsası icarı 5 kuruş, Kılıçdede yukarisında sekiz zeytin ağacı, Kırbaç'ta zeytin ağacı, diğer Kırbaç'ta beş adet tarla (Rükûb Ağzı adlı mahalde mübadele olmuştur), Kabili Mustafa bağı yakınında on iki zeytin ağacı, Hacı Mehmed Ağa'nın tarlasında on iki zeytin ağacı, Elicik üstünde zeytin bahçesi ve içinde elli adet ağaç (bu bahçe ile Rükûb Ağzı'nda tarla), İsababa üstünde Bostanhâne ve içinde on altı zeytin ağacı, Kerim Efendi'nin Hacı Ali'nin bağı arsasından zeytin ağaçlarından çeyrek hisse, Süleyman Ağa bağından çeyrek hisse, Niksarlı Salih bağından çeyrek hisse, Hacı Abdaloğlu bağından çeyrek hisse, Çolakoğlu Hacı müezzini bağından çeyrek hisse, Zincirlikuyu yakınında cümlelerin zeytin bahçesinden sekizde bir hisse, Atik Muslu yakınında cümlelerin zeytin bahçesinden arsa ile sekizde bir hisse, Çapkunoğlu Musa bağı içinde bulunan beş zeytin ağacı arsa ile beraber ve Kasımoğlu Zani yakınında bir zeytin ağacı.

*Mescit müezzini olanlara verilen gelirler*⁶⁸:

Ayucübükü altında bir tarla dört zeytin ağacı, Kırbaç yukarisında sekiz zeytin ağacı, Topdefne yakınında bir tarla, Hacı Hasan bağı yakınında bir tarla dört zeytin ağacı ile, Kadıköyü yukarisında bir tarla altı zeytin ağacı, Atik Muslu yakınında cümlelerin zeytin bahçesinden sekizde bir hisse, Zincirlikuyu yakınında cümlelerin zeytin bahçesinden arsa ile sekizde bir hisse.

Ancak Topdefne yakınındaki tarlayı kimse ziraat etmediğinden müezzine bir kârı olmuyordu. Bu bakımdan Müezzini Molla Mehmed ve Evkaf müdürü Mehmed Emin Efendi vasıtalarıyla bu yerin değiştirilmesi kararlaştırılmış ve 7 Şevval 1278/7 Nisan 1862 tarihinde tarla 1500 kuruşa satılmıştır. Elde edilen bu meblağ ile Kadıköy altında Ahmed Bayrakdaroğulları Hasan ve Mustafa'dan arsası ile bir bahçe 44 dip zeytin ağacıyla birlikte satın alınmış ve vakfa mal edilmiştir⁶⁹.

1841 yılı itibariyle yeniden inşa edilen bu mescit harap olduğunda tamirine sarf olunmak üzere 850 kuruşun ribhı olan 85 kuruş, mescit müezzinilerine vazife olmak üzere de üç ev arsası icarları 7,5 kuruş, ziraat yapıldığında icarı vazife olan beş tarladan çıkan üç Samsun kilesi buğday 150 kuruş ve bir Samsun kilesi arpa 25 kuruş olmak üzere 175 kuruş ve

⁶⁷ SŞS, 1757, 20A.

⁶⁸ SŞS, 1757, 20B/1.

⁶⁹ SŞS, 1757, 20B/2.

vakıf esaslı icarından her sene alınan 5 kuruş olmak üzere toplam 337,5 kuruş geliri mevcuttu. Yine Kılıçdede yakınında altı zeytin ağacı da vakfın gelirleri arasındaydı.

1841 yılında bu gelirlerden dört vakıf tarla hasılatı beş kile buğday 15 kuruş ve bir miktar zeytin ağaçları 30 kuruş olmak üzere toplam 45 kuruş mescitte görevli müezzinlere tahsis edilmiştir⁷⁰.

2.3.3. Mekde Mescidi Gelirleri

1841'de tarla içinde zeytin ağaçları icarından her sene alınan 40 kuruş, hayrat sahibinin vakfettiği 130 kuruşun ribhı olan 13 kuruş, Kuşçulu, Kıran ve Badırlı köyleri mezraları aşarından yarım hisse ve beş zeytin bahçesinin geliri 370 kuruş geliri vardı. Ayrıca 12 Samsun kilesi görevlilere vazife olmuştur⁷¹.

5 Zilkade 1256/29 Ocak 1841 tarihli vakıfname suretine göre, Abdullah kızı Şirin Hatun hayatta iken bir ekmekçi fırını ve bundan gelecek akarı ile nakit 500 kuruşu vakfetmiştir. Bu meblağdan mescitte sarf olunmak üzere bir kıyye balmumu yapılmasını şart koşturmuştur⁷².

*1757 numaralı sicile kaydedilen Mekde mescidinde imam olanların geliri*⁷³:

Elicik yukarısında zeytin bahçesi ile arsa yirmi ağaç, Kızılcık eteğinde zeytin bahçesi ile arsa 22 ağaç, Sabancı arsası ve içinde yirmi iki zeytin ağacı, diğer yukarısında altı zeytin ağacı, Hassa Aba başında zeytin bahçesi ile arsa yetmiş ağaç, Tulumoğlu İsmail arsası icarı 20 kuruş ile zeytin ağacı, Kadıköyü altında bir zeytin bahçesi, 130 kuruşluk meblağın ribhı, meblağ müteveffa Hacı Hafız Efendi'dedir.

21 Safer 1272/2 Kasım 1855 tarihinde Samsun Kıran köyünden Ömer kızı Refia Hatun, malından 150 kuruş vakfederek mektep hocası Sadullah Efendi'ye teslim etmiş ve meblağın gelirinden yıllık bir kandil yapıp Mekde mescidinde yakılmasını şart koşturmuştur⁷⁴.

2.3.4. İç Kalede Kabili Seyyid Mustafa Mescidi Gelirleri

Banisi Seyyid Mustafa'dır. 1841 yılında mescitte imam olanlara 200 kuruşun ribhı olan 20 kuruşu vakfetmiştir⁷⁵.

*7 Rebiyülevvel 1261/17 Mart 1845 tarihinde mescit imamına vazife olan gelirler*⁷⁶:

⁷⁰ SŞS, 1756, 11B/2.

⁷¹ SŞS, 1756, 11B/3.

⁷² SŞS, 1756, 72B/1.

⁷³ SŞS, 1757, 19B/2.

⁷⁴ SŞS, 1757, 24A/3.

⁷⁵ SŞS, 1756, 12A/1.

Rıbhı imam olanlara tayin kılınan 435 kuruş (Said Bey kızı meblağ mukâbilinde evini rehin vermiştir). Bu 435 kuruşluk meblağ, vâkıfın oğlu Ahmed'dedir.

2.3.5. Yukarı Kale Kapısı Bitişğinde Mescit

25 Şevval 1247/28 Mart 1832 tarihinde Samsun kalesinde sakin Şirin Hatun, çarşı içinde bulunan Amasyalıoğlu İbrahim'in icarındaki bir ekmekçi fırını vakfetmiştir. Fırın icarından gelen gelire her yıl mescitte bir kıyye balmumu yakılmasını şart koşmuştur⁷⁷.

2.4. Medrese Vakıfları

2.4.1. Ariz Çelebi Medresesi Gelirleri

1841 yılında Samsun kasabasına bağlı Çakırlar köyü mezrasından hasıl olan yarım aşar-ı şer'iyeden beşte biri vakıf mütevellisine, geri kalan müderrise vazife olarak verilmiştir. Yine 5,5 Samsunî kile buğdayın beşte biri vakfın mütevellisine, geri kalanı müderris olanlara vazife, yine 4,5 Samsun kilesi arpanın beşte biri vakıf mütevellisine geri kalanı da müderrise vazife olarak verilmiştir⁷⁸.

*1757 numaralı sicile kaydedilen Ariz Çelebi Medresesi müderrisi gelirleri*⁷⁹:

Samsun'a bağlı Çakırlar köyünden yarım malikâne hisse, Bafra'ya bağlı Kalferi köyünden yarım malikâne hisse, Engiz köyünden yarım malikâne hisse, Dede'nin evi arsası icarı bir kuruş, Topal Osman evi arsası icarı iki kuruş, Piroğlu Mehmed ve eniştesi Ali evleri icarı iki kuruş ve Kırımî Kadir'in evinde sonradan çıkma odanın arsası icarı iki kuruş.

2.4.2. Osman Paşa Medresesi Gelirleri

Medresenin banisi Hazine-dar-zâde Osman Paşa'dır.

Evail-i Cemaziyülâhir 1246/Ekim sonları 1830 tarihinde Terzi Hacı Süleyman'ın zevcesi Ayşe Hatun, Osman Paşa Medresesi müderrisliğine 300 kuruş vakfetmiştir. Meblağ, medrese müderrisi İbrahim Efendi'ye teslim edilmiştir⁸⁰.

Evail-i Rebiyülevvel 1247/Ağustos ortaları 1831 tarihinde Müezzın Kör Hafız Ağa'nın zevcesi Hanife Hatun, Hançerli mahallesinde Yalı Camisi bitişinde bulunan bir evi ile iki oda, bir kileri ve altında beş mağazasıyla vakfetmiştir. Hanife Hatun, vakfettiği bu emlakın gelirinden

⁷⁶ SŞS, 1757, 20B/3.

⁷⁷ SŞS, 1756, 57B/1.

⁷⁸ SŞS, 1756, 10B/3.

⁷⁹ SŞS, 1757, 49BA/2.

⁸⁰ SŞS, 1756, 56A/2.

Osman Paşa Medresesi'nde müderris bulunan efendi ile ilim öğrenen fakir talebelere 100 kuruşun verilmesini, yine medresede müderris olan kişilerin senede bir hatim okuması karşılığında 10 kuruş ve haftada bir kere hatm-i haccagan okunması için 5 kuruşun müteveli tarafından verilmesini şart koşturmuşur⁸¹.

Vâkıfın vakıf kasap dükkânından verilen 160 kuruş, haftada bir defa hatm-i haccagan okunması için 5 kuruş, yılda bir defa hatm-i şerif okunması için 10 kuruş, Hanife Hatun'ın vakfettiği meblağ rıbhından 100 kuruş olmak üzere 275 kuruş, yine müderrise vazife olmak üzere Osman Paşa'nın vakfettiği 550 kuruşun rıbhından 55 kuruş olmak üzere toplam 330 kuruş 1841 yılında müderrise vazife olarak verilmiştir⁸².

*1757 numaralı Samsun siciline kaydedilen Osman Paşa Medresesi'nde müderris olanların geliri*⁸³:

Osman Paşa'nın vakfettiği kasaphane icarından tayin ettiği 160 kuruş, haftada bir hatim edecek hocalar için 5 kuruş, Kôr Hafız eşi Hanife Hatun vakfından tayin olunan vazife 100 kuruş ve yılda bir hatim okunması için 10 kuruş olmak üzere toplam 110 kuruş, rıbhı vazife olmak üzere müteveffa Celep Hacı Süleyman'ın vakfettiği 300 kuruş, rıbhı vazife olmak üzere Amasyalı Hacı Bektaş Ağa'nın vakfettiği 200 kuruş, rıbhı vazife olmak üzere Canikli Veli eşinin vakfettiği 100 kuruş ve Küçük Hasan eşinin vakfettiği 50 kuruş. Ayrıca Üçanbar-zâde İbrahim Efendi'nin vakfettiği 14 ciltlik kitap.

2.4.3. Müderris Recep Efendi Medresesi

Gurre-i Muharrem 1254/27 Mart 1838 tarihinde Samsunlu Kôr Hafız Efendi'nin zevcesi Safiye Hatun, hayatında mülk evini vakfedip, Müderris Recep Efendi Medresesi'ne 100 kuruş vazife vermiş ve kendisinden sonra zevcesi Hafız Efendi'nin daha sonra da diğerlerinin mütevelliliği üstlenmesini şart koşturmuşur. Ancak zevcesi müteveli Kôr Hafız'ın vakfın yapısını değiştirebileceği ve satabileceği konusunda fetva almış, ancak Recep Efendi Medresesi'ne 100 kuruşluk vazifesinin vermesini şart koşturmuşur. Bunun üzerine Hafız Efendi, menzili 6000 kuruşa satmış ve bunun rıbhından 100 kuruşu medreseye vermiştir⁸⁴.

2.4.4. Ahmed Efendi Medresesi

Gurre-i Muharrem 1254/27 Mart 1838 tarihinde Samsunlu Kôr Hafız Efendi'nin zevcesi Safiye Hatun'un vakfedilen mülk evinin satışından

⁸¹ SŞS, 1756, 41B/1.

⁸² SŞS, 1756, 10B/4.

⁸³ SŞS, 1757, 49A/1-2.

⁸⁴ SŞS, 1756, 64B/3.

zevcesi mütevellî tarafından medreseye bezir yağı için 100 kuruş verilmiştir⁸⁵.

2.5. Mektep Vakıfları

2.5.1. Hacı Mehmed Bey Sıbyan Mektebi

Aşağı kale kapısında Hacı Mehmed Bey tarafından yapılmıştır. 1841 yılında mektepte bulunan sıbyan muallimi olanlara 130 kuruşun ribhü olan 13 kuruş ile üç zeytin bahçesi geliri 20 kuruş olmak üzere toplan 33 kuruş vakfedilmiştir⁸⁶.

1757 numaralı sicilde mektebin gelirleri olarak nakit 130 kuruşluk, Çayırıcı'nda 11 adet zeytin ağacı, Körçeşme üstü ve altında zeytin bahçeleri ile arsa 20 adet, Esedoğlu Odabaşı bağı yakınında bir zeytin bahçesi ile arsa kaydedilmiştir⁸⁷.

2.5.2. Hazinedar-zâde Süleyman Paşa Mektebi

1757 numaralı sicile göre, mektebin geliri, Koşumlu, Kıran ve Badırlı köylerinin üçte bir malikâne aşarının Monla Fahrüddin zaviyesi zaviye-darları ile sıbyan muallimleri arasında eşit paylaşımından oluşmaktadır⁸⁸.

2.5.3. Canik Muhassılı Hazinedar-zâde Abdullah Paşa Mektebi

Ramazan 1247/Şubat 1832 tarihinde Kale içinde Cami'-i Kebir yakınında merhum Hoca İshak Ağa evi kapısı bitişiğinde bulunan caminin tetimme arsası bir miktar boş arsa üzerine Abdullah Bey'in bir mektep inşa etmesine mahkmeden izin verilmiştir. Abdullah Paşa, mektepte sıbyan muallimi olarak görev yapacak kişiye 150 kuruş vazife tayin etmiştir⁸⁹.

150 kuruşluk gelir, 1757 numaralı sicile de kaydedilmiştir⁹⁰.

2.5.4. Yekçeşm Alemdar ile Ayşe Hanım'ın Müsterek Mektepleri

Bu mektebi, Said Bey mahallesinden Tirebolulu Yekçeşm Alemdar ile Lala Ağa eşi müteveffiyeye Ayşe Hanım müstereken inşa ettirmişler ve mektepte muallimlik yapanlara vazife olmak üzere Arasta'da bulunan kebabçı dükkânı icarından 20 kuruş vazife tayin etmişlerdir. Vazifelilere harcamanın yapılmasından sonra, eğer fazla gelir kalırsa, bu gelire de

⁸⁵ SŞS, 1756, 64B/3.

⁸⁶ SŞS, 1756, 12A/4.

⁸⁷ SŞS, 1757, 21A/3.

⁸⁸ SŞS, 1757, 21A/1.

⁸⁹ SŞS, 1756, 41B/1.

⁹⁰ SŞS, 1757, 21A/2; ve yine 1757, 48B/2.

mektebin tamir edilmesini şart koşmuşlardır. Bu görevin yerine getirilmesi mütevelliyeye bırakılmışlardır⁹¹.

2.6. Zaviye Vakıfları

2.6.1. İsa Baba Zaviyesi Gelirleri

Hayrat sahibi, İsa Baba'dır. Gelirleri arasında bağ ve bahçe vardır. Toplam geliri 1841 yılında 137 kuruştur. Bu meblağ, berat ile zamanın Samsun müftüsü Şeyh Hacı Mehmed Emin Efendi'de bulunmaktaydı⁹².

2.6.2. Şeyh Hamza Zaviyesi Gelirleri

Şeyh Hamza Zaviyesi zaviyedârı olanlara ve zaviye harap olduğunda tamir edilmesi için gelirler; Ayıcıbükü köyü mezrasından hasıl olan buğday aşarı 120 kuruş, arpa aşarı 70 kuruş olmak üzere toplam 200 kuruşluk geliri vardır⁹³.

2.6.3. Ahi Evran Zaviyesi Gelirleri

1841 yılında vakfın iki adet tarlası vardı. Bir tarlanın icarı 15 kuruş, diğer tarlanın hasılatı ise 2,5 Samsun kilesi 125 kuruş, 44 bağ-bahçe icarı ise 23,5 olmak üzere toplam 163,5 kuruşluk geliri vardır.

*1757 numaralı sicile kaydedilen Pazar mahallesinde bulunan Ahi Evran Zaviyesi'nin zaviyedârı olanların gelirleri*⁹⁴:

Kızılcuk dibinde Ali Hafız'ın bağı ile değiştirilen zeytin bahçesi ile arsası onbir adet ağaç, Müftüoğlu İbrahim'in bağı icarı 2 kuruş ve içinde yirmi altı ağaç, Said Ağa bir adet tarlası icarı 40 para, Kara Samsun'da bir tarla, Cezayirli tarlası bir adet, Çatal Mağra önünde bir tarla icarı 15 kuruş, Kör Çeşme yakınında defterle sabit elli bağ ve bahçe.

2.6.4. Molla Fahrüddin Zaviyesi

1757 numaralı Samsun şer'îye siciline kaydedilen bir belgede Yukarı Kale kapısında bulunan Monla Fahrüddin Zaviyesi mahallinde Hazine-dâr-zâde Süleyman Paşa'nın yeniden bir mektep inşa ettiği kayıtlıdır. Zaviye ve mektebin gelirleri, kasabaya bağlı köyler mezraları mahsulünden hasıl olan aşardan oluşuyordu. Şarta göre, Koşumlu, Kıran ve Badırlı köylerinin üçte bir malikâne aşar gelirini, zaviyedâr ile mektep hocalarının eşit şekilde paylaşması öngörülmüştür⁹⁵.

⁹¹ SSS, 1757, 48B/1.

⁹² SSS, 1756, 10A/3.

⁹³ SSS, 1756, 11A/1.

⁹⁴ SSS, 1757, 49B.

⁹⁵ SSS, 1757, 21A/1.

2.6.5. Şeyh Kudbiddin Zaviyesi

23 Safer 1267/28 Aralık 1850 tarihinde Şeyh Kudbiddin zaviyesinin zaviyedarı, Pazar mahallesi civarında bulunan zaviye toprağının senetle mutasarrıfı olan Nalbant Ali Usta, yeni senetle kabristan civarında bulunan bahçeyi 500 kuruş bedel ile oğlu Hafız Mustafa Efendi'ye devretmiştir. Senedin arkasında Nalbant Ali Usta'nın oğlu Hafız Mustafa'ya boyu ve enine 1008 arşın⁹⁶ olan toprağa han inşa etmek istediğinde vakfa yıllık 5 kuruş bedel-i muaccele vermesi şartıyla han inşasına ruhsat verilmiştir⁹⁷.

2.7. Akarsu ve Çeşme Vakıfları

2.7.1. Çorlulu Ali Paşa Ma'i Carisinin (Akarsu) Gelirleri

Samsun'da Çorlulu Ali Paşa ma'i carisinin gelirleri arasında dükkân, arsa, bağ, bahçe, tarla icarları ile bunlar üzerinde bulunan zeytin ağaçları gelirleri vardır. Bu gelirlerin toplamı 1841 yılında 1955 kuruştur. Vakfın şartları gereği bu meblağın, akarsu vakfının yolları harap olduğunda tamirine sarf edilmesi ve geri kalacak fazlanın da mütevellî olanlara vazife olarak verilmesi şart koşulmuştur. 1955 kuruşluk meblağ, berat ile vakıf mütevellîsi Samsun müftüsü Hacı Mehmed Emin Efendi üzerinde bulunmaktaydı⁹⁸.

19 Rebiyülâhir 1267/21 Şubat 1851 tarihinde Ali Paşa su vakfından Samsun'da Değirmenbaşı denilen boyu 140, eni 10 arşın toplam 15.400 arşın arsa yıllardan beri muattal olduğundan, her arşını 10'ar paradan 3600 kuruşa içinde 34 adet zeytin ağacıyla beraber şer'-i mahkeme ve evkaf müdürü vasıtalarıyla Kayserili Sarraf Lazeroğlu Bazirgan'a satılmış, ayrıca sarraf da arsaya bina ve inşa ettiğinde her yıl vakfa 15 kuruş icar-ı muaccele ödemeyi kabul etmiştir⁹⁹.

Yine 19 Rebiyülâhir 1267/21 Şubat 1851 tarihinde Ali Paşa akarsu vakfından Samsun'da Değirmenbaşı denilen başka bir arsa boyu 83, eni 53 arşın olmak üzere toplam 4399 arşın arsa yıllardan beri muattal olduğundan, her arşını 25'er paradan 2200 kuruş bedel-i muaccele ile şer'-i mahkeme ve evkaf müdürü vasıtalarıyla Kayserili Sarraf Lazeroğlu Bazirgan'a satılmış,

⁹⁶ Arşına zirâ da denir. Çarşı ve mimar arşını diye ikiye ayrılır. Burada mimar arşını ele alınmıştır. Buna göre, 1 arşın 24 parmaktır. Başka bir deyişle dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. 75-90 cm. arasında değişir. Bakınız Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Ankara 2002, s. 1188; Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmâni*, Ankara 2000, s. 23, 890; Ali Nazîmâ ve Faik Reşid, *Mükemmel Osmanlı Lügâtı*, (Hazırlayanlar: Necat Birinci, Kâzım Yetiş ...), Ankara 2002, s. 571.

⁹⁷ SŞS, 1757, 22B/1.

⁹⁸ SŞS, 1756, 10A/1.

⁹⁹ SŞS, 1757, 22A/1.

ayrıca sarraf da, arsaya bina ve inşa ettiğinde her yıl vakfa 5 kuruş icar-ı muaccele ödemeyi kabul etmiştir¹⁰⁰.

2.7.2. *Hacı Mehmed Bey Ma'i Carisi*

Banisi, Hançerli mahallesinden Hacı Mehmed Bey'dir. Gurre-i Cemaziyelâhir 1254/22 Ağustos 1838 tarihinde ma'i carinin tamiri için 3000 kuruşluk bir geliri vardı. Bu meblağın rıbhıyla akarsu tamire muhtaç oldukça tamir edilmesi şart koşulmuştur. Ancak bu meblağın yeterli gelmeyeceği göz önüne alınarak Mehmed Bey'in malından 3000 kuruş daha alınarak meblağın 6000 kuruşa çıkarılması kararlaştırılmış ve mütevellî Usta Mustafa'ya teslim edilmiştir. Mehmed Bey'in kardeşi Zeynelabidin Bey de nazır tayin edilmiştir. Bu meblağ ile mütevellî ve nazırın vasıtalarıyla akarsuyun yolları ve sakat olan yerlerinin tamir edilmesi kararlaştırılmıştır. Mütevellî 3000 kuruş için evini ve diğer 3000 kuruş için de bir palancı dükkânını rehin vermiş, durum sicile kaydedilmiştir¹⁰¹.

1841 yılında akarsu yolları harap olduğunda tamir olunması için 6000 kuruşun rıbhı olan 600 kuruş vakfedilmiştir. Bu hizmeti yerine getirmeye mütevellinin kardeşi Hacı Abdullah Bey mütevellî atanmıştır¹⁰².

7 Ramazan 1273/1 Mayıs 1857 tarihinde Said Bey mahallesinden Hacı Seyyid Mehmed kızı Fatma Kadın, malından üçte biri olan 500 kuruşun rıbhını Mehmed Bey'in inşa ettirdiği akarsu vakfının tamiri için vakfetmiştir. Meblağ, Mütevellî Kavaklı Ahmed Ağa vasıtasıyla müteveffiyenin babası Hacı Seyyid Ağa'ya istirbah olunmuştur¹⁰³.

*20 Cemaziyelevvel 1277/4 Aralık 1860 tarihinde Mehmed Bey suyunun geliri*¹⁰⁴:

Ahishavî Mustafa ve Yusuf'un vakfettiği 2000 kuruşun bir senelik rıbhı 300 kuruş (27 Rebiyülevvel 1276), Yirmibeş-zâde Hacı Rıza Ağa'nın vakfettiği 1000 kuruşun bir senelik rıbhı 150 kuruş (Gurre-i Şaban 1276), Yenaloğlu Ahmed'in vakfettiği 500 kuruşun bir senelik rıbhı 75 kuruş (Gurre-i Cemaziyülâhir 1276), Nalbant-zâde Hafız Mustafa'nın vakfettiği 75 kuruş (Gurre-i safer 1276) olmak üzere toplam 4600 kuruş.

Yukarıdaki gelirler mütevellisi Hacı Hafız Hasan Efendi'ye 29 Cemaziyelevvel 1277/13 Aralık 1860 tarihinde teslim edilmiştir.

Gurre-i Muharrem 1278/10 Temmuz 1861 yılı itibarıyla Hacı Tahir Efendi'nin mütevelliyeye vermiş olduğu 500 kuruş da vakfa ilave edilmiştir.

¹⁰⁰ SŞS, 1757, 22A/2.

¹⁰¹ SŞS, 1756, 64/2.

¹⁰² SŞS, 1756, 12A/3.

¹⁰³ SŞS, 1757, 24B/5.

¹⁰⁴ SŞS, 1757, 26A/1.

Gurre-i Şaban 1279/21 Ocak 1863 tarihinde Mütevellî Kösefođlu Ali Ağa'nın müteveffiyeye Hacı Zarife Hatun'un Hoca suyu çeşmesi ceryan etmek ve mütevellî vasıtasıyla istirbah olunmak üzere mütevellî Hacı Hafız Hasan Efendi'ce işletilen 1000 kuruşluk nakit.

*1757 numaralı sicilde Hacı Mehmed Bey ma'i carisinin sebilini temizlemek ve harap olduğunda tamir edilmesi için vakfedilen gelirler*¹⁰⁵:

Vakfedilen 6000 kuruşun rıbhıyla akarsuyun tamir edilmesi şart koşulmuş ve meblağ mukabelesinde evi ve dükkânı rehin verilmiştir. Meblağ mütevellî Taşçı Mustafa'dadır ve işletilmek üzere kardeşi Hacı Abdi Bey'e verilmiştir.

2.7.3. Hacı Emine Hanım Ma'i Cari Çeşmesi

Banisi Abdullah Paşa'nın eşi Hacı Emine Hanım'dır. Pazar mahallesinde Cebeciođlu Ömer Ağa'nın evi yakınındadır¹⁰⁶. 1841 yılında ma'i cari çeşme harap olduğunda tamir edilmesi için bir dükkân icarı 150 kuruş ve bir zeytin bahçesi vakfedilmiştir. Bu hizmeti yerine getirmeye oğlu Hacı Mustafa mütevellî atanmıştır¹⁰⁷.

İcarıyla çeşmenin tamir edilmesi şartıyla vakfettiği Kemer altında bir dükkân (Arasta yakınında Hacı Mehmedođlu Molla İsmail'in dükkânı) ve Seyyid Kudbiddin yukarısında arsası ile zeytin bahçesi ve 30 adet ağaç. Gelirler çeşme mütevellisi Kara Hasanođlu Hacı Mustafa'dadır¹⁰⁸.

2.7.4. Hafız Ali Çeşmesi

Said Bey mahallesindedir. Banisi Ezerkafi-zâde Hafız Ali Efendi'dir¹⁰⁹. 1841 yılında çeşmenin yolları harap olduğunda tamir edilmesi için nakit 300 kuruşun rıbhı 30 kuruş vakfedilmiştir. Hizmeti yerine getirmeye vâkıf kendisini mütevellî atamıştır¹¹⁰.

Gurre-i Cemaziyelâhir 1260/18 Haziran 1844 tarihinde Hafız Ali Efendi'nin yaptırdığı çeşmenin tamiri için vakfedilen 300 kuruşun rıbhıyla çeşmenin tamir edilmesi şart koşulmuştur. Gerek çeşme ve gerek sebil harap olduğunda ve gerekse temizlenmesi gerektiğinde işlemleri yerine getirmek için 300 kuruş Kadıköyü reayalarından Taşçıoğlu Cerşüd adlı zımmiye teslim edilmiş ve durum sicile kaydedilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁵ SŞS, 1757, 50A/1.

¹⁰⁶ SŞS, 1757, 50A/2.

¹⁰⁷ SŞS, 1756, 12A/5.

¹⁰⁸ SŞS, 1757, 50A/2.

¹⁰⁹ SŞS, 1757, 50A/3.

¹¹⁰ SŞS, 1756, 12A/6.

¹¹¹ SŞS, 1757, 50A/3.

2.7.5. İçkale'de Ma'i Cari Çeşme

İç kale içinde akan ma'i cari çeşmenin kale dışında olan ahşap mizamları harap oldukça gelirinden tamir edilmesi için Hatice Hanım, Bezzazistan'a bitişik bir dükkânının icarını vakfetmiştir¹¹².

2.7.6. İbrahim Ağa Evi Altında Bulunan Çeşme

İbrahim Ağa evi altında bir çeşme mevcuttu. Bu çeşmenin sebili harap olduğundan tamir edilmesi için Hatice Hanım, Bezzazistan'a bitişik bir dükkânının icarını vakfetmiştir¹¹³.

2.7.7. Mekde Mahallesinde Üç Adet Çeşme

5 Rebiyülevvel 1270/6 Aralık 1853 tarihinde Bayrakdaroğlu'nun kızı Ayşe Hatun, Mekde mahallesinde bulunan üç çeşmenin mecralarını tamir için 500 kuruş vakfetmiş ve meblağı müteveli atadığı Ragıp Efendi'ye teslim etmiştir. Ragıp Efendi de 500 kuruş vakfettikten sonra mütevellilikten ayrılmış, toplam 1000 kuruşu yönetmek üzere Samancı Hacı Abdullah Ağa müteveli atanmıştır¹¹⁴.

Mekde mahallesinde bulunan Kırımî Hacı Halil'in evi bitişğinde olan akarsu çeşme ile Refia Hatun evinde olan çeşme ve Mustafa Bey evinde olan çeşme olmak üzere toplam üç adet çeşme harap olduğunda tamir olunması için, Yusuf'ın evi başında Kadıköyü yolunda bir tarla ve içinde zeytin ağaçları hasılatı vakfedilmiştir. Çeşme mütevellileri Seyfullah-zâde Mustafa Bey'dir¹¹⁵.

2.7.8. Kalyon Burnu Mahallinde Su Kuyusu

15 Safer 1278/22 Ağustos 1861 tarihinde Pazar mahallesinden Osmanoğlu Hacı Şaban mülkünden 1200 kuruş vakfederek, oğlu Ömer Efendi'yi müteveli atamış ve nakdin işletilmesiyle elde edilecek pay ile Kalyon Burnu mahallinde olan su kuyusunun tamir edilmesini şart koşmuştur¹¹⁶.

2.7.9. Karıcıoğlu Kızı Ayşe'nin Yaptırdığı Su Çeşmesi

26 Muharrem 1287/27 Nisan 1870 tarihinde Hançerli mahallesinden Mehmed kızı Karıcıoğlu kızı Ayşe mülkünden 100 kuruşu su çeşmesi nakdine ilave ederek müteveli Merzifonlu-zâde Ahmed Ağa oğlu Mehmed

¹¹² SSS, 1757, 20B/4.

¹¹³ SSS, 1757, 20B/4.

¹¹⁴ SSS, 1757, 22A/4.

¹¹⁵ SSS, 1757, 51B/1.

¹¹⁶ SSS, 1757, 26A/3.

Ağa'ya teslim etmiştir. Bu meblağın işletilmesinden elde edilecek gelirle çeşmenin tamir edilmesini şart koşmuştur¹¹⁷.

Sonuç

Sonuç olarak vakıfların toplum açısından faydaları sayılamayacak kadar fazladır. Vakfın sosyal fonksiyonları dendiği zaman verdiği hizmetleri anlıyoruz. Dolayısıyla yol kenarındaki çeşmeden kervansaraya, dağ başındaki zaviye ve tekkeden en büyük medreseye, ufacak bir mescitten büyük camilere, handan hamama, aşevinden hastaneye kadar, toplumun bütün fertlerine hizmet verebilen her sosyal eseri vakıf müessesesinin ilgi alanı içinde görmek mümkündür. Bu anlamda bu kadar geniş bir sahaya yayılan vakıf müessesesi toplumun kültürünü, eğitimini, politikasını, ekonomisini, ahlakını, dinini, sanatını ve düşüncesini mutlaka olumlu yönde etkileyecektir. Bu amacıyla vakıf, hem devlet hem de özel sektörden sonra üçüncü bir kurum olarak gündeme gelmektedir, ancak diğerlerinden farkı külsal olması ve gönüllüler sektörü olmasıdır.

Vakıf, Selçuklu ve Osmanlı devrinin kültür ve medeniyetinin muhteşem bir göstergesidir. Herhangi bir caminin, mescidin, çeşmenin, hamamın, medresenin vs. kitabesine bakan kişi, bu büyük ve muhteşem medeniyetin izlerini açıkça görebilir.

Samsun kasabasında da Osmanlı döneminde önemli eğitim-öğretim, dîni ve sosyal ihtiyaçların büyük bir kısmı vakıflar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. İncelediğimiz dönemde Samsun'daki vakıf gelirlerine baktığımızda aşağı yukarı hayır kurumlarının tamir ve görevlilerine verilen vazifeleri karşıladığı görülmektedir. Çoğu zaman insanlar değişik tarihlerde inşa edilen müessesât-ı hayriyelerin tamir ve görevlilerine vazife olmak üzere nakit vakıflar kurmuşlar ve vakıfların yaşamasını kolaylaştırmışlardır. Samsun'da medrese, cami, mescit, zaviye, mektep ve çeşmelerin tamiri ve görevlilerine ücret olmak üzere birçok kişi ya nakdini ya da tarla, bağ, bahçe, dükkân vb. gayrimenkullerinin icarını vakfetmişlerdir. Öte yandan vefatlarından sonra kendi ruhları için hatim ve diğer surelerin okunmasını, önemli gecelerde cami içinde ve minaresinde kandil yakılmasını isteyenler olduğu gibi, Müslümanların ayakkabılarını aydınlıkta giymek için kandil yakılmasına nakdini vakfedenlere de rastlanmaktadır.

¹¹⁷ ŞŞS, 1757, 27A/2.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1756 Numaralı Samsun Şer'iyeye Sicili, Tarihi H. 1251,1264, 1246-1265

1757 Numaralı Samsun Şer'iyeye Sicili, Tarihi H. 1266, 1260-1281

Araştırmalar

Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehçe-i Osmânî*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ali Nazîmâ ve Faik Reşid. (2002). *Mükemmel Osmanlı Lügâtı*, (Hazırlayanlar: Necat Birinci, Kâzım Yetiş ...), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKGÜNDÜZ, Ahmet. (1986). *İslam'da ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BEŞİRLİ, Mehmet. (1993). *XIX. Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 Numaralı Samsun Şer'iyeye Siciline Göre, H. 1200-1255; M.1785-1839)* Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Samsun: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

DEVELLİOĞLU, Ferit. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, 19. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.

ÖZCAN, Tahsin. (2003). *Osmanlı Para Vakıfları*. Kanûnî Dönemi Üsküdar Vakıfları, Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi.

ÖZTÜRK, Mustafa. (1987). "Tokat'ta Fiyatlar (1772-1823) I", *Türk Kültüründe ve Tarihinde Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, Ankara 1987, s. 184-211.

ÖZTÜRK, Nazif. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (1989). "İslâm'da Vakıf". *Doğuştan Günümüze Osmanlı Tarihi*. Cilt 14. İstanbul: Çağ Yayınları.

----- (1986). "Vakıf". *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 13, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.

----- (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.